

OCEŇOVANIE DERIVÁTOV PODĽA SLOVENSKEJ PRÁVNEJ ÚPRAVY ÚČTOVNÍCTVA¹

Measurement of derivative according to the Slovak legislation

Beáta Bednárová

Obsahové vymedzenie derivátov, ktorého analýza je nevyhnutná z hľadiska oceňovania, účtovného zobrazenia, ako aj vykázania, charakterizuje zákon o cenných papieroch. Podľa tohto zákona derivátom je vo všeobecnosti: „peniazmi oceniteľné právo alebo záväzok vzťahujúci sa na cenné papiere alebo odvodený od cenných papierov, komodít, úrokových mier, kurzových indexov peňažných prostriedkov v eurách alebo v cudzej mene alebo iných majetkových hodnôt využívaných na tento účel v obchodnom styku; derivátom je aj peniazmi oceniteľné právo alebo záväzok vzťahujúci sa na zmluvy o cenných papieroch alebo je od takých zmlúv odvodený.“ **Z účtovného hľadiska** právne upravujú deriváty: zákon o účtovníctve² (oceňovanie), postupy účtovania³ (klasifikácia a účtovné zobrazenie), opatrenie o individuálnej účtovnej závierke⁴ (prezentácia).

Cieľom príspevku je charakteristika derivátov a analýza ich oceňovania ku dňu uskutočnenia účtovného prípadu, a ku dňu, ku ktorému sa zostavuje účtovná závierka vo vzťahu k prezentácií v účtovnej závierke.

Derivát predstavuje finančný nástroj, ktorý spĺňa **tri kritériá**: jeho reálna hodnota sa mení v závislosti od zmeny hodnoty podkladového nástroja, od ktorej je derivát odvodený; nevyžaduje počiatočnú investíciu alebo je takáto investícia nižšia ako pri iných druhoch finančných nástrojov; je dohodnutý a vyrovnaný k budúcemu dátumu, pričom doba od dohodnutia do vyrovnania je dlhšia ako pri bežných spotových operáciách. Charakteristickou črtou derivátu je existencia podkladového finančného nástroja, od ktorého je odvodený, a na ktorý sa viaže jeho ocenenie. Podľa toho rozlišujeme: úrokové deriváty, menové deriváty, akciové deriváty, komoditné deriváty a úverové deriváty. V závislosti od toho, či je uskutočnenie kontraktu vyplývajúceho z derivátu podmienené vývojom na finančných trhoch, rozlišujeme **dva druhy derivátov**, a to:

¹ Tento príspevok bol spracovaný ako jeden z výstupov riešenia projektu Vedeckej grantovej agentúry MŠVVaŠ SR a SAV č. 1/0122/14 (2014 – 2016) *Kreovanie finančnej situácie účtovnej jednotky prostredníctvom nástrojov bilančnej politiky*.

² Zákon č. 431/2002 Z. z. o účtovníctve v znení neskorších predpisov.

³ Opatrenie MF SR zo 16. decembra 2002, ktorým sa ustanovujú podrobnosti o postupoch účtovania a rámcovej účtovej osnove pre podnikateľov účtujúcich v sústave podvojného účtovníctva.

- *pevné termínové operácie* – patria sem forwardy, futurity, swapy; ich spoločnou črtou je záväznosť, a teda uskutočnenie kontraktu kupujúcim nie sú podmienené vývojom na finančných trhoch;
- *opcie* – kontrakt je podmienený vývojom na finančných trhoch, a preto negatívny vývoj na finančnom trhu kupujúceho neovplyvní. O realizácii obchodu rozhoduje kupujúci, predávajúci má pasívnu úlohu. Kupujúci platí predávajúcemu opčnú prémii vyjadrujúcu právo kúpiť ako aj právo od kontraktu odstúpiť, ktorá je v prípade realizácie obchodu zúčtovaná do obstarávacej ceny podkladového finančného nástroja (call opcie – právo kúpiť) alebo do nákladov (put opcie – právo predat').

Určujúcim kritériom pre *ocenenie* derivátov je účel obstarania, ktorým môže byť:

- *zabezpečenie* finančného rizika (hedging) – deriváty ako nástroj zabezpečenia obstarávajú účtovné jednotky s cieľom minimalizácie rizika a možno o nich účtovať iba ak sú splnené všetky nasledujúce podmienky súčasne:⁵ zodpovedajú stratégii účtovnej jednotky v riadení rizík, zabezpečovací vzťah je od začiatku formálne zdokumentovaný, zabezpečenie je efektívne⁶;
- *obchodovanie* (trading) – cieľom obchodovania s derivátmi je dosahovať a maximalizovať zisk z priaznivého vývoja cien na trhu, ide o: *arbitráž* – dosahovanie zisku z rozdielnych cien derivátu na rôznych trhoch v danom čase; *špekuláciu* – uskutočnenie obchodu na základe odhadovaného vývoja cien podkladového nástroja, od ktorého je derivát odvodený. Môže ísť o špekuláciu týkajúcu sa rastu ceny alebo poklesu ceny.

Okrem jednoduchého finančného derivátu vieme identifikovať i zložený finančný derivát, ktorý predstavuje finančný nástroj s derivátom. Tento derivát má vplyv na vlastnosti finančného nástroja, zväčša v podobe modifikácie peňažných tokov, ktoré z neho budú plynúť v budúcnosti. Zložený finančný derivát sa skladá zo: *základného finančného nástroja* a *vloženého derivátu*. Vložený derivát je oddelený od základného finančného nástroja a účtuje sa o ňom:

⁴ Opatrenie MF SR z 31. marca 2003 č. 4455/2003-92, ktorým sa ustanovujú podrobnosti o usporiadaní, označovaní a obsahovom vymedzení položiek individuálnej účtovnej závierky a rozsahu údajov určených z individuálnej účtovnej závierky na zverejnenie pre podnikateľov účtujúcich v sústave podvojného účtovníctva v znení neskorších predpisov.

⁵ Postupy účtovania, §16, ods. 18.

⁶ Za efektívne sa považuje, ak v priebehu zabezpečovacieho vzťahu budú zmeny reálnych hodnôt zabezpečovacích nástrojov zodpovedať zabezpečovanému riziku, prípadne celkové zmeny reálnych hodnôt zabezpečovacích nástrojov sú v rozpätí 80 % až 125 % zmien reálnych hodnôt zabezpečovaných nástrojov zodpovedajúcich zabezpečovanému riziku; pri efektívnosti zabezpečenia sa zisťuje, či zabezpečenie je efektívne na začiatku zabezpečenia a ďalej aspoň ku dňu zostavenia riadnej účtovnej závierky, mimoriadnej účtovnej závierky alebo priebežnej účtovnej závierky.

- *oddelené* od základného finančného nástroja⁷ – ekonomické vlastnosti a riziká vloženého derivátu *nie sú* v úzkom vzťahu s ekonomickými vlastnosťami a rizikami základného finančného nástroja; základný finančný nástroj s rovnakými podmienkami ako vložený derivát by ako samostatný nástroj spĺňal definíciu derivátu; základný finančný nástroj *nie* je oceňovaný reálnou hodnotou alebo je oceňovaný reálnou hodnotou, ale zmeny z ocenenia sú ponechané na súvahovom účte.
- *spolu* so základným finančným nástrojom – ekonomické vlastnosti a riziká vloženého derivátu sú v úzkom vzťahu s ekonomickými vlastnosťami a rizikami základného finančného nástroja.

V prípade derivátov je významné poukázať na deň uskutočnenia účtovného prípadu, a to predovšetkým z hľadiska účtovania, ocenenia ako aj prezentácie vo výkazoch účtovnej zvierky (schéma 1). Dňom uskutočnenia účtovného prípadu je z časového hľadiska:

- **deň uzatvorenia obchodu** – odo dňa uzatvorenia obchodu sa deriváty účtujú na podsúvahových účtoch účtovných skupín 75-79 *Podsúvahové účty*, pretože nespĺňajú definíciu majetku alebo záväzku podľa zákona o účtovníctve z hľadiska výsledku minulých udalostí (vzťahujú sa udalosť budúcu) a pravdepodobnosti budúceho ekonomického úžitku;
- **deň, ku ktorému je obchod dohodnutý** – budúci dátum, ku ktorému sa obchod s derivátom vzťahuje, od tohto dátumu sa derivát zaúčtuje na súvahových účtoch ako záväzok alebo pohľadávka na účtoch účtovnej skupiny 37 *Iné pohľadávky a iné záväzky*⁸;
- **deň vyrovnania obchodu** – dátum, ku ktorému sa pohľadávka alebo záväzok z derivátu inkasuje alebo uhradí.

Schéma 1: Deň uskutočnenia účtovného prípadu derivátu vo vzťahu k účtovaniu a prezentácii v ÚZ

⁷ Postupy účtovania, §16, ods. 14.

⁸ Pre pevné termínové operácie ide o účet 373 *Pohľadávky a záväzky z pevných termínovaných operácií*, pre opcie: 376 - *Nakúpené opcie* a 377 - *Predané opcie*.

Kde: ÚO = účtovné obdobie, ÚZ = účtovná závierka, VZaS = výkaz ziskov a strát.

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa postupov účtovania.

V súlade s postupmi účtovania: „Deriváty sa sledujú na podsúvahových účtoch, účtujú sa na súvahových účtoch a výsledkových účtoch odo dňa dohodnutia obchodu do dňa posledného vyrovnania, ukončenia, uplatnenia práva, predaja alebo spätného nákupu. Dňom dohodnutia obchodu je deň uzavretia zmluvy.“⁹ **Ku dňu uskutočnenia účtovného prípadu**, ktorým je deň uzatvorenia zmluvy sa deriváty oceňujú v cene podkladového finančného nástroja, čo predstavuje menovitú hodnotu budúcej pohľadávky alebo záväzku z podkladového finančného nástroja, ktorý vznikne ku dňu, ku ktorému je obchod dohodnutý. **Ku dňu, ku ktorému sa zostavuje účtovná závierka** sa deriváty účtované na súvahových účtoch¹⁰ preceňujú na reálnu hodnotu takto:

- **Zabezpečovacie deriváty** – zmeny reálnych hodnôt zabezpečovacích derivátov sa účtujú súvahovo na účte 414 – *Oceňovacie rozdiely z precenenia majetku a záväzkov* so súvzťažným zápisom na príslušný účet derivátu. Zmeny reálnej hodnoty zabezpečeného aktíva alebo záväzkov z dôvodu zabezpečeného rizika sa účtujú na účte 414 – *Oceňovacie rozdiely z precenenia majetku a záväzkov* so súvzťažným zápisom na príslušný účet pohľadávky alebo záväzku.¹¹
- **Derivát klasifikovaný ako určený na obchodovanie** na:
 - *tuzemskej burze, zahraničnej burze alebo inom verejnom trhu* – zmena reálnej hodnoty sa účtuje jako výnos alebo náklad daného účtovného obdobia na účtoch 567 – *Náklady na derivátové operácie* a 667 – *Výnosy z derivátových operácií* so súvzťažným zápisom na príslušnom účte pohľadávky alebo záväzku¹²;
 - *neverejnom trhu* – zmena reálnej hodnoty sa účtuje súvahovo na účte 414 – *Oceňovacie rozdiely z precenenia majetku a záväzkov* so súvzťažným zápisom na príslušnom účte pohľadávky alebo záväzku.

Účtovná jednotka, ktorá je *mikro účtovnou jednotkou* nepreceňuje deriváty ku dňu, ku ktorému sa zostavuje účtovná závierka na reálnu hodnotu, ale k prvému dňu účtovného obdobia, v ktorom sa stala mikro účtovnou jednotkou, zúčtuje precenenie derivátov

⁹ Postupy účtovania, §16, ods. 22.

¹⁰ Deriváty účtované na podsúvahových účtoch odo dňa uzatvorenia obchodu do dňa, ku ktorému je obchod dohodnutý sa nepreceňujú na reálnu hodnotu.

¹¹ Ku dňu ukončenia zabezpečenia sa precenenie na reálnu hodnotu zabezpečeného aktíva alebo záväzkov rozpúšťa na ťarchu alebo v prospech účtu aktív alebo záväzkového účtu so súvzťažným zápisom s účtom 414 – *Oceňovacie rozdiely z precenenia majetku a záväzkov*.

¹² Pre pevné termínové operácie ide o účet 373 - *Pohľadávky a záväzky z pevných termínovaných operácií*, pre opcie: 376 - *Nakúpené opcie* a 377 - *Predané opcie*.

realizované v predchádzajúcich účtovných obdobiach v závislosti od spôsobu jeho účtovania takto: **súvahovo** - zostatok na účte 414 – *Oceňovacie rozdiely z precenenia majetku a záväzkov* odúčtuje opačným účtovným zápisom ako sa účtovala jeho tvorba; **výsledkovo** - zostatok na účtoch: 373 – *Pohl'adávky a záväzky z pevných termínových operácií*, 376 – *Nakúpené opcie*, 377- *Predané opcie*, na ktorých sa účtovala zmena reálnej hodnoty derivátov so súvzťažným zápisom na vecne príslušné účty nákladov alebo výnosov sa zúčtuje na účet 428 – *Nerozdelený zisk minulých rokov* alebo na účet 429 – *Neuhradená strata minulých rokov*.

Abstrakt

Účtovné jednotky obstarávajú deriváty jednak za účelom zabezpečenia finančného rizika (angl. hedging), ako aj s cieľom maximalizácie zisku pri obchodovaní (angl. trading). Vo vzťahu k derivátom je významný deň uskutočnenia účtovného prípadu, ktorým je: deň uzatvorenia zmluvy; deň, ku ktorému je obchod dohodnutý a deň vyrovnania obchodu. Z hľadiska ocenenia je ku dňu, ku ktorému sa zostavuje účtovná závierka rozhodujúci účel obstarania derivátu v závislosti od ktorého sa zmena reálnej hodnoty účtuje súvahovo (zabezpečovacie deriváty) alebo výsledkovo (deriváty určené na obchodovanie).

Kľúčová slova: deriváty cenných papierov, deň ocenenia derivátov cenných papierov, oceňovanie derivátov cenných papierov ku dňu uskutočnenia účtovného prípadu, oceňovanie derivátov cenných papierov ku dňu, ku ktorému sa zostavuje účtovná závierka, prezentácia derivátov cenných papierov.

Summary

Accounting entities acquire derivative to ensure the financial risk (hedging), as well as to maximize profit from trading. In relation to derivatives is significant accounting transaction date, which is: date of contract; date on which the transaction is agreed and settlement date. On the balance sheet date is crucial purpose of derivative acquisition in terms of measurement. Depending on the purpose, changes in fair value are presented in the balance sheet (hedging derivatives) or in profit or loss (trading derivatives).

Key words: derivative securities, measurement date of derivative securities, measurement of derivative securities at the date of an accounting transaction, measurement of derivative securities at the balance sheet date, presentation of derivative securities.

JEL klasifikácia: M40, M41, G32.

Použitá literatúra

- [1] KRÁĽOVIČ, J. - VLACHYNSKÝ, K.: Finančný manažment. Druhé, prepracované a doplnené vydanie. Bratislava: IURA EDITION, 2006.455 s. ISBN 80-8078-042-0.
- [2] Opatrenie Ministerstva financií Slovenskej republiky č. 23054/2002 – 92, ktorým sa ustanovujú podrobnosti o postupoch účtovania a rámcovej účtovej osnove pre podnikateľov účtujúcich v sústave podvojného účtovníctva.
- [3] Zákon č. 431/2002 Z. z. o účtovníctve v znení neskorších predpisov.

- [4] Zákon č. 566/2001 Z. z. o cenných papírech a investičních službách v znení neskorších predpisov.

Kontakt

Beáta Bednárová, Ing., Katedra účtovníctva a audítorstva, FHI EU v Bratislave, Dolnozemska cesta 1/b, 852 35 Bratislava, tel.: +421 2 67 295 773, beatabednarova@gmail.com.